

կրկնապատիկ մեծցրնէ . ու ինչուան որ ծաղկին կոկոնը (խօնչա) հասնի նէ՝ առատ ջուր տալու է : (Թաղարնէրու (սաղսի) մէջ տնկած ծաղկնէրը հանելու՝ գետինը տնկելու է . բայց նայելու է որ օգին ցրտութիւնը կոտրած ըլլայ : Չմերանոցի մէջ եղած տունկերը դեռ գոց պահելով, միայն ատեն ատեն բանալու է որ հարկաւոր եղած օգը ծրծեն :

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Հայերուն Ռուսաց հետ վաճառականութիւն սկսելը :

ՌՈՒՍ մատենագիրն մէկը շատ աղէկ խորհրդածութեամբ կրսէ թէ Հայոց ազգին չորս հինգ հարիւր տարի առաջ քաջածներուն նայելով՝
 «Շատ կըզարմանամ որ ինչպէս բռն լորովին բոլոր աշխարհքիս երեսը չեն ցրուած, ու ինչուան հիմա մեծ մասը նոյնպէս իրենց բուն երկրին՝ այսինքն Հայաստանին մէջ մնացեր են : Ի՞նչ բանս Հայոց հայրենասիրութեանը մեծ նշան է , կրսէ : Ետքը ասանկ մտածութի մըն ալ կրնէ, թէ «Իրաւ որ աս ազգին մէկ մասն ալ օտար երկիրներ ցրուած է, բայց ասոր պատճառը մէյմը օտար տէրութիւններուն ստիպելը կամ յորդորելը եղած է, ինչպէս Շահաբասին ջուղայեցիները Պարսկաստան քշելէն ու ասոր նման օրինակներէն կիմացուի, մէյմըն ալ բուն Հայերուն վաճառականութիւնստ յարմար ու փութաջան ըլլալն է » :

Հայտնի է որ մեր ազգը միշտ մեծ անուն ունեցեր է Եւրոպացւոց առջին իրեն վաճառականութեամբը , և մանաւանդ վաճառականութեանը մէջ ցրցուցած հաւատարմութիւնը , հարստութեամբը , մեծանձնութիւնը , ազքաբացութեամբն ու գիմացկուն

աշխատասիրութեամբը : Ի՞նչ բանս աւելի յայտնի կերեւայ Ռուսաց հետ վաճառականութիւնը սկսող Հայերուն վրայ . անանկ որ 1626 թուականէն ինչուան 1723 հարիւր տարիի չափ՝ մեծամեծ արտօնութիւններ ունեցեր են Ռուսաց թագաւորներէն որ Պարսկաստանէն համարձակ գան ու երթան Ռուսաստան ու ազատ վաճառականութիւն ընեն :

Ինչ ատենի հայ վաճառականներուն պատմութեանը մէջ երկու երեւելի դիպուած կայ . հիմակուհիմա անոնք պատմենք աս տեղս՝ ստոյգ աղբիւրներէ առնելով :

Ա . Ռուսաց Իւէքս թագաւորին օրերը, 1659ին, Իսպահանի հայ վաճառականներէն Օաքար Սարհատեան անունով մէկը որ Պարսից փոխարքային ալ գործակալն է եղեր՝ ծովով Իսթեթիսան կուգայ, անկեց ալ 1660ին թագաւորական հրամանով Ռոսթոմ քաղաքը կը հասնի ինը ընկերով : Իսիկայ թագաւորին ընծայ կը բերէ մէկ պղնձի վրայ քաջուած պատկեր մը՝ Վրիստոսի ընթրիքը . մէկ ոսկիէ մատնի, այլեայլ սուղ բաժակներ, ազնիւ ըմպելիքներ, ու անուշահոտ նիւթեր . բայց ամէնէն երեւելի ընծան եղած է թագաւորական աթոռը, որ Օաքարին հայրը շիներ է եղեր : Իսոր շատ տեղը ոսկի է, ու վրան մեծ ու պզտի 876 ադամանդ կայ, 1 լալ, 1223 յակինթամանր ու խոշոր, իրեք կարգ մարգրիտ, անկէ զատ երկուք ալ մարգրիտներով ձեւացուցած հրեշտակներ : Ինչ ատենի վաճառականները աւսոնց ամէնուն գինը կտրեր են 24, 443 ռուպլի, որ հիմակուան արժէքով 550,000 ղուրուշէն աւելի կընէ : Թագաւորն ալ գրեթէ նոյնչափ ըստակ կուտայ Սարհատեանին . անկէ զատ՝ իրեն ու իր ընկերներուն թագաւորական ռոճիկ կրկապէ ան հինգ ամիսի չափ ժամանակն որ Ռոսթոմ կեցեր են, և ետքը իրենց տեղը կը ճամբէ : Իրան եօթը տարի

անցնելէն ետեւ նոյն Լւեքս Թագաւորը ջուղայեցւոց հետ գրով դաշնադրութիւն կրնէ, ու անկէ ետքը Պարսկաստանի հայերը կրսկսին աւելի շատ երթալ ու գալ Ռուսաստան: Իսկ ան աթուր Ռուսի Թագաւորները հին ատենը կըգործածեն եղեր Թագ դնելու օրերնին, մեծ տօներուն, եկեղեցական հանդէսներու կամ Թափօրներու ատեն, և օտար տէրութեանց դեսպանները ընդունելու ժամանակնին: Հիմա միայն Թագաւոր օծուելու ատենը կըգործածեն ի երափոխման տաճարին մէջ. իսկ սովորաբար Կրանովի Թայա Փալատ քսած Թանգարանը կըպահուի:

Բ. Շատին ծանօթ ու Լւերոպացւոց մէջ շատ անուանի է Կատարինէ Բ կայսրուհին գաւազանին ծայրի ադամանդը: Կրսեն Թէ աս ադամանդը ատենով Ղազմազգուլի խանինն է եղեր, որ Կատըրշահ ալ կըսուի: Պարսից Թագաւորութե շփութուած ատենները, Կատըրշահին հարստութիւնները ցրուելէն ետքը, Շաֆրազ անունով հայ վաճառակաւնը պարսիկ զինուորէ մը կըգրնէ աս ադամանդը ու 10 կամ 15 տարիէն ետքը Բթաթիսան կըբերէ. Ռուսի վաճառականներուն մէջ գնող կըփրնտուէ՝ չիգտնար. Թագաւորական գանձին ծախել կուզէ, մտիկ ընող չըլլար. ուստի միտքը կըգնէ որ Լւերոպայի ուրիշ տէրութիւններուն տանի. բայց Եղիազարեան հայազգի իշխանին միջնորդութեամբ վերջապէս ()ուով կոմսը աս ադամանդը գնելու կըլլայ Թագաւորական գանձին համար 400,000 ռուպլիով, որ հիմա գրեթէ 12,000,000 ղուրուշ կրնէ: Շաֆրազը աս չափաւոր ստրկին կըզիջանի, յանձ կառնէ, բայց կրխնդրէ որ կայսրուհին ալ իրեն մէկ շնորհք մը ընէ: ()ուով կառնէ ադամանդը, աղուոր տուփի մը մէջ դրած՝ զատկին առջի օրը Կատարինէին կընծայէ. կայսրուհին ալ ան 400,000 ռուպլին Շաֆրազին տալէն ետքը՝ ազնուա-

կանութեան աստիճան ալ կուտայ անոր: Եւ ադամանդը ճանցողները ինչուան հարիւր միլիոն ֆրանքի կարծեցրնեն, որ 500 միլիոն ղուրուշ ըսել է:

Թիֆլիզցի Թագաւորազուններէն Լւամելիք անունով հայ իշխանն ալ մէկ ուրիշ ադամանդ մը ընծայ ըրած է Պօղոս կայսեր: Եւսիկայ Թէպէտ Շաֆրազինէն պզտիկ է, բայց ջուրը սքանչելի ըլլալուն՝ շատ ըստրկի բան է: Կայսրը աս ընծային փոխարէն՝ Կամենիցի կողմերը ընդարձակ երկիրներ կուտայ Լւամելիքին, անկէ ՚ի զատ անոր որդւոցը զօրավարութեան պաշտօններ կուտայ, որ ինչուան հիմա մեծ պատիւ ունին տէրութե մէջ:

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Վաւապիտի երէրաշարժը 1638ին:

ՎԻՐԲԻՐ անունով յիսուսեան կըրօնաւորը աս սոսկալի երկրաշարժը լաւ կըստորագրէ, վասն զի ան ատենները ինքն ալ դէպ ՚ի Սիկիլիա ճամբորդութիւն ըրեր է Լատնա հրաբուղի լեռը քրննելու համար: Երբ որ Վարիբգիսի ծոցը մօտեցաւ, ջուրը անանկ պտոյտ մը կընէր որ սոսկալի վիրապ մը բացուեր էր, ու մէջտեղը կերթար մէկ կէտ մը կըձեւանար: Եւքն որ Լատնա լեռան վրայ դարձուց, տեսաւ սաստիկ ծուխ մը որ լեռնէն կըբերէր լեռներու մեծութեամբ, ու բոլոր Սիկիլիա կղզին կըծածկէր, որ ամենեւին ծովին եզերքը չէր երևնար: Եւ սոսկալի ծուխին մըշուշը, ահաւոր աղաղակ մը հետը, ու ծրծրմբային գարշահոտութիւնը սաստիկ սոսկում մը ձգեցին սիրտը, ու կըվախէր որ չըլլայ Թէ աւելի գէշ դժբախտութիւն մըն ալ հանդիպի: ()ուով սոսկալի խռոված էր, ու կեռար ու անսովոր կերպարանք մը կըցուցընէր: Վիրբերին աւելի մեծ զարմանքն ան էր՝ որ օդը հանդարտ, ամենեւին հովի ձայն ալ չիկար, ամպ